

УДК 316.74:80 + 81.272

ВИМІРИ ФАКТОРНОГО ВПЛИВУ МОВНОЇ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ НА СОЦІОКУЛЬТУРНУ СИТУАЦІЮ МІСТА ЛЬВОВА

М.В. Щур

Львівський національний університет ім. І. Франка
mykola_schur@ukr.net

Стаття ґрунтується на результатах конкретно-соціологічного дослідження інформаційного простору міста Львова. Розглядається взаємозв'язок між поділом мешканців міста за вибором рідної мови та низкою важливих категорій, що характеризують соціокультурну ситуацію. Також велику увагу приділено аналізу залежності основних чинників вибору національної ідентичності, конфесійної приналежності та рівня освіти львів'ян від мовної диференціації.

Ключові слова: мовна ситуація, рідна мова, національна ідентичність.

За результатами конкретно-соціологічного дослідження “Ставлення населення міста Львова до стану інформаційного забезпечення мешканців міста” 87,8% львів'ян є україномовними (див. табл. №1). Цих україномовних респондентів умовно можна назвати одномовними, адже більших з опитаних визначили українську мову рідною, нею послуговуються у повсякденному вжитку та більшість розмовляє нею зі співробітниками на роботі.

Беручи до уваги особливість міського соціокультурного середовища у сфері мовної комунікації, можна також умовно назвати групу тих респондентів, для яких українська мова не є рідною двомовними, тобто для тих, чия мова є російською, змішаною або іншою (таких виявилось 12,2% – Таблиця №1). Йдеться про те, що в середовищі, де побутує одна комунікативна мова важко використовувати виключно іншу, тобто особа в різних ситуаціях, залежно від обставин, змушена вживати мову, яка є домінуючою в цьому середовищі, проте не є її звичною мовою спілкування або навіть рідною мовою. Зате двомовними можна також умовно назвати групу тих респондентів, для яких українська мова не є рідною, тобто для тих, чия мова є російською, змішаною або іншою (таких виявилось 12,2% – таблиця №1).

Таблиця 1

Розподіл респондентів за вибором рідної мови та мови спілкування на роботі

Мовні групи	Рідна мова	Спілкування на роботі
Українська	87,8%	92,14%
Російська	6,5%	2,83%
і українська й російська	3,7%	4,4%
інша	2%	0,63%

В переважаючому україномовному інформаційному середовищі міста Львова ті, для яких українська не є рідною відчують постійний вплив мовного фактору. Так, опитування показало, що 53,3% не україномовних львів'ян розмовляють на роботі українською; 25,7% переходять з однієї на іншу залежно від обставин, і лише 21% розмовляють зі співробітниками виключно російською мовою (див. табл. №2).

Таблиця 2

Вибір мови спілкування респондентів на роботі, для яких українська мова не є рідною

Рідна мова	Спілкування на роботі	%
Російська, і українська й російська, інша	Українська	53,3%
	Російська	21%
	І українська й російська	25,7%

В такому напрямі, тобто розділивши респондентів на тих, для яких українська мова є рідною (одномовні) та тих, для яких українська мова не є рідною (двомовних), спробуємо окреслити вплив цієї мовної диференціації на низку важливих категорій і проблем. Зокрема, рівень залежності фактора мови та національної ідентичності; співвідношення рідної мови з основними чинниками, які впливають на визначення власної національності; відношення до мовної ситуації в місті; а також взаємозв'язок мови з конфесійною приналежністю та з рівнем освіти.

Таблиця №3 показує нам, що вибір рідної мови не збігається з вибором своєї національності. Так, 43,8% з групи респондентів, для яких українська мова не є рідною, ідентифікували себе українцями. Можна зробити висновок, що для групи двомовних вибір рідної мови не є основою для визначення національності, а мовна диференціація сприяє розвитку бікультурності.

Таблиця 3

**Особливості розподілу респондентів за рідною мовою
в розрізі вибору національної ідентичності**

Рідна мова	Національність	%
Українська	Українець/ка	99,6%
	Росіянин/ка	0,2%
	інша	0,2%
Російська, і українська й російська, інша	Українець/ка	43,8%
	Росіянин/ка	42,3%
	інша	13,9%

Рідну мову людина, зазвичай, засвоює не замислюючись, як свого роду природну даність. У ній зберігаються усі накопичені етносом знання, його життєвий досвід, що згодом передається наступним поколінням. Але як певне об'єктивне явище (нарівні з традиціями) вона може сприйматися у порівнянні з існуючими “іншими”. Саме за цих обставин мова здатна перетворюватись в етнічний символ, у засіб етніфікації та реалізації архетипу “ми” – “вони”. Хоча, наприклад, мовна близькість не сприяє появі такої жорсткої етнічно-обумовленої ідентичності, а дозволяє лише говорити про бікультурну ідентичність, бікультурну компетентність [1, с. 221]. Саме про таку бікультурність у нас є підстави говорити щодо групи львів'ян, для яких українська мова не є рідною.

У групі одномовних або україномовних ситуація є протилежною. Вибір своєї національності перебуває в абсолютній залежності від рідної мови, адже 99,6% респондентів з групи тих, для яких українська мова є рідною, ідентифікували себе українцями.

Для того, щоб краще розглянути взаємозалежність мови та національної ідентичності треба детальніше зупинитися на основних чинниках, які стали визначальними у виборі власної національності.

Так, для відповіді на запитання у анкеті “Чому Ви визначили себе як українець/ка?” запропоновано вибрати три варіанти відповідей з восьми. Саме це запитання дає змогу визначити який чинник є основним у виборі власної національності.

З'ясувалося, що мовний чинник не є визначальним для усіх респондентів – тільки 15% з них визначили його значимість у виборі української національності. Це стосується однаково як одномовних, так і двомовних.

Ще менше значення для визначення української національності мають такі основи:

- “ я є греко-католиком/чкою/ православним/ною” (5,9%);
- “ я відчуваю громадянську лояльність до України” (3,3%).

Таблиця 4

Розподіл за вибором респондентами основного чинника у визначенні національності “українець” в розрізі за рідною мовою

Основа для визначення національності		Рідна мова	
		Українська	Російська, і українська й російська, інша
Я знаю українську мову	Так	15,3%	14,3%
	Ні	84,7%	85,7%
Я є греко-католиком, православним	Так	6%	6,8%
	Ні	94%	93,2%
Я відчуваю громадянську лояльність до України	Так	3,4%	10,9%
	Ні	96,6%	89,1%
Я просто відчуваю, що я є українцем	Так	16,2%	6,8%
	Ні	83,8%	93,2%
Я прожив в Україні ціле життя	Так	27,9%	26%
	Ні	72,1%	74%
Я є громадянином України	Так	35,7%	32,8%
	Ні	64,3%	67,2%
Я українець за походженням	Так	77,3%	50,6%
	Ні	22,7%	49,4%
Я народився в Україні	Так	67,5%	48,7%
	Ні	32,5%	51,3%

Схожою є ситуація зі значимістю основ для національності “українець/ка”:

- “я просто відчуваю, що я є українцем/кою” (15,2%);
- “я прожив/ла в Україні ціле життя/значущу частину свого життя” (27,3%).

Дещо більшим є відсоток респондентів, для яких більш значимою для визначення української національності, є основа:

- “я є громадянином/кою України” (35%).

Ставлення до значимості вищеназваних чинників є схожою у двох мовних груп населення міста Львова, проте воно значно відрізняється щодо наступної категорії:

- “я є українцем/кою за походженням”.

Для тих респондентів, для яких українська мова є рідною, цей чинник є найбільш визначальним – так вважають більше 75% опитаних. Зате тільки половина львів’ян, для яких українська не є рідною, назвали цей чинник вагомим.

Дещо схожою є ситуація з основою для визначення української національності:

- “я народився/лася в Україні”.

Для респондентів з рідною українською мовою ця основа є значимою –66% з них, а для групи двомовних – 50%.

Аналогічне запитання було поставлене тим респондентам, що ідентифікували себе не українцями, їм також треба було вибрати три основи для визначення своєї національності. Але розріз цього питання на мовні групи є не актуальним, адже дуже незначна кількість україномовних львів'ян визначили себе як не українцями.

Варто додати, що для групи респондентів не українців мовний чинник також не є визначальним. Такою основою тут виступає належність до цієї національної групи за походженням.

Наступна Таблиця №5 дає можливість порівняти думки людей, для яких українська мова є рідною, і тих, для кого рідною є інша мова, з приводу мовної ситуації, яка склалася у місті.

Таблиця 5

Відношення до мовної ситуації в місті в розрізі на мовні групи за рідною мовою

Відношення до мовної ситуації в місті	Рідна мова	
	Українська	Російська, і українська й російська, інша
Інформаційний простір є перенасиченим російською мовою	38,3%	3,4%
Укр. мова недостатньо представлена, це нескладно виправити	23,2%	3,4%
Інформаційний простір – багатомовний, це добре	15,6%	34,5%
Українська мова представлена достатньою мірою	16,2%	26,9%
Мені байдуже, яка мова звучить в інформаційному просторі	6,7%	38,1%

Якщо взяти запропонований вимір аналізу соціологічних даних, то тут вже спостерігаємо великі відмінності. Так, до першої групи найбільш стурбованих наявним станом вживання української мови у Львові належать 61,6% респондентів, для яких ця мова є рідною, і лише 7,6% респондентів, для яких вона рідною не є. В другій групі так званих прихильників багатомовності бачимо зворотну картину: ними є 15,4% опитаних з рідною українською мовою і 35,2% – тих, для кого українська мова не є рідною. Приблизно та ж ситуація в третій

групі. У четвертій розрив знову зростає і складає у відсотковому вимірі 24,3%, що становить вагому величину.

Загалом розрив між респондентами з рідною українською мовою і тими, для кого вона не є рідною, в пропорційному відношенні виглядає так:

- для першої групи – розрив у вісім разів на користь респондентів з рідною українською мовою;
- для другої групи – розрив більше ніж у два рази на користь опитаних, для яких українська мова не є рідною;
- для третьої групи – розрив у 1,5 раза на користь опитаних, для яких українська мова не є рідною;
- для четвертої групи – розрив майже у п'ять разів на користь респондентів, для яких українська мова не є рідною [2].

Про наявність відчутних відмінностей між респондентами, рідна мова яких є українською, і тими опитаними, для яких українська мова не є рідною показує також розподіл львів'ян відповідно до такого запитання: “що треба зробити, щоб інформаційний простір в Україні став по-справжньому українським?”. Так, у розрізі чотирьох виділених груп пропорції прихильників “силового” чи “мирного” розв'язання проблеми розподіляються так:

Таблиця 6

Думка львів'ян щодо збільшення частки використання української мови в інформаційному просторі України

Що треба зробити, щоб інформаційний простір в Україні став по-справжньому українським	Рідна мова	
	Українська	Російська, і українська й російська, інша
Заборонити використання російської мови указом президента	16%	–
Запровадити обмеження на використання російської мови	26,6%	6,7%
Заборони та обмеження є недемократичними	16,4%	31,5%
Надати вагому державну підтримку українській культурі	29,7%	11,8%
Піднести рівень проф. підготовки журналістів, письменників	7,1%	20,8%
Я є байдужим до цього питання	4,2%	29,2%

Прибічниками часткової або повної заборони функціонування російської мови є 43,2% респондентів з рідною українською мовою і 7,9% опитаних, для яких вона не є рідною. Прихильниками надання умов для розвитку української мови та української культури є 36,3% і 31,1% відповідно.

Додамо, що респонденти, для яких українська мова не є рідною, майже вдвічі переважають опитаних з рідною українською мовою серед так званих прибічників багатомовності; їх також чи не у вісім разів більше серед байдужих до розглядуваної проблеми.

Отже, загальне ставлення львів'ян до мовної ситуації в інформаційному просторі міста важко описати однозначно. Якщо йдеться про оцінку наявного стану, то у половині випадків респонденти вважають загрозливим стан функціонування української мови, їх турбує її витискання на узбіччя іншими мовами, зазвичай, російською. Досить чисельними, однак, є й інші групи респондентів, для яких існуючий стан є або виправданим, або не становить проблеми, а також група (приблизно кожний десятий респондент), для якої характерною є байдужість до цих питань.

Однак більшість респондентів вважає, що становище зі слабкою представленістю української мови в інформаційному просторі міста вимагає зрушення в бік збільшення її частки у засобах масової інформації та у книжкових виданнях. Однак, якщо говорити про методи і шляхи реалізації такого наміру, то вони виявилися відмінними, і львівські респонденти стосовно них поділилися на дві полярні групи:

- одна (це представники середнього і старшого поколінь та опитані з рідною українською мовою) пропонує запровадити повне або часткове обмеження для функціонування передусім російської мови;
- інша (це молодь, представники середнього покоління і респонденти з рідною українською мовою та і ті з них, для кого вона не є рідною) є прихильницею заходів з боку держави та громадськості, що спрямовані на всебічну підтримку розвитку української культури загалом й української мови зокрема.

Наступна таблиця №7 показує рівень освіти львів'ян у розрізі двох груп. Отже, мовна диференціація у місті Львові суттєво не впливає на рівень освіченості. Приблизно чверть респондентів має повну вищу освіту:

- 28,5% у тих, для яких українська мова є рідною і 23,5% у тих, для яких українська мова не є рідною.

Ще одна чверть львів'ян отримала профтехнічну/ремісничу на базі повної загальної середньої освіти:

- 26,5% – у групі україномовних;
- 23,5% – у групі двомовних.

Таблиця 7

Рівень освіти респондентів у розрізі за рідною мовою

Рівень освіти	Рідна мова	
	Українська	Російська, і українська й російська, інша
Неграмотний	0,2%	–
Можу читати і писати	0,2%	–
Початкова загальна	0,9%	6,8%
Базова загальна середня	9,1%	8,3%
Повна загальна середня	15,9%	16,7%
Профтехнічна	26,5%	25%
Незакінчена вища	16,7%	14,8%
Базова вища (бакалавр)	1,7%	4,9%
Повна вища (магістр, спеціаліст)	28,5%	23,5%
Кандидат, доктор наук	0,2%	–

Розглянемо як мовний чинник впливає на конфесійну приналежність львів'ян (див. табл. №8).

Отже 64,4% респондентів, для яких українська мова є рідною, належать до Української греко-католицької церкви і лише 6,4% респондентів належать до цієї конфесії у групі двомовних.

Найбільший відсоток – 19,4% респондентів з групи тих, для яких українська мова не є рідною, належить до Української православної церкви Київського патріархату та 15,2% респондентів з протилежної групи належать також до тієї ж Церкви.

Таблиця 8

Конфесійна приналежність респондентів у розрізі за рідною мовою

Конфесійна приналежність	Рідна мова	
	Українська	Російська, і українська й російська, інша
Українська православна церква Київського патріархату	16,6%	26,8%
Українська православна церква Московського патріархату	2,2%	24,8%

Закінчення табл. 8

Українська автокефальна православна церква	6,2%	9,3%
Російська православна церква	0,2%	6,7%
Українська греко-католицька церква	70,1%	8,8%
Римо-католицька церква	0,5%	11,8%
Інша	4,3%	11,8%

Загалом можна зробити висновок, що в групі двомовних існує широка полярність у питанні конфесійної приналежності і не спостерігається в цьому плані єдності у виборі певної Церкви. Зате існує єдність у віросповіданні – 53,3% львів'ян, для яких українська мова не є рідною, належать загалом до православної церкви. Також ця мовна група характеризується високим відсотком невіруючих – 27,6%. Але з іншої сторони, у групі україномовних, набагато менший відсоток респондентів, які належать до римо-католицької церкви. Це пояснюється тим, що у протилежній групі не україномовних є незначний відсоток етнічних поляків.

Отже, аналіз вказує на те, що мовна диференціація там, де вона проявляється вагомо, суттєво випиває на соціокультурну ситуацію. Особливо це стосується вибору національної ідентичності, що інколи сприяє збільшенню етнічної диференціації та бікультурності населення. Приклад міста Львова засвідчує вагомий вплив вибору рідної мови на конфесійну приналежність: україномовні – зазвичай належать до греко-католицької церкви; ті, для яких українська мова не є рідною мовою – до православної (Київського, Московського патріархату або Української Автокефальної). Отже, вибір мови не впливає на рівень освіти.

Загальне ставлення львів'ян до мовної ситуації в інформаційному просторі міста важко описати однозначно. Якщо йдеться про оцінку наявного стану, то частина львів'ян вважає загрозливим наявний стан функціонування української мови, їх турбує її витискання у різних сферах суспільного життя російською мовою. Однак інша частина львів'ян вважає існуючий стан функціонування мов або виправданим, або тим, що не становить проблеми. Також зауважимо, що приблизно кожний десятий респондент є взагалі байдужим до цих мовних питань.

1. Соціокультурні ідентичності та практики / За ред. А. Ручки. – К.: ІС НАН України, 2002. – 315 с.

2. Науковий звіт за результатами конкретно-соціологічного дослідження інформаційного простору м. Львова (грудень 2002 р. – лютий 2003 р.).– Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2003. – 86 с.

**MEASURING OF FACTOR INFLUENCE OF LINGUISTIC
DIFFERENTIATION ON THE SOCIO-CULTURAL
SITUATION OF LVIV**

M.V. Shchur

Ivan Franko National University of Lviv
mykola_schur@ukr.net

The article is based on the results of sociological research of informational space of Lviv city. Intercommunication is examined between the division of inhabitants of city based on the choice of the mother tongue and on a range of important categories which characterize a socio-cultural situation in the city. An attention is focused on the analysis of dependence of basic factors of choice of national identity, confessional belonging and level of education from linguistic differentiation.

Key words: linguistic situation, the mother tongue, national identity.

**ИЗМЕРЕНИЯ ФАКТОРНОГО ВЛИЯНИЯ ЯЗЫКОВОЙ
ДИФФЕРЕНЦИАЦИИ НА СОЦИОКУЛЬТУРНУЮ СИТУАЦИЮ
ГОРОДА ЛЬВОВА**

М.В. Щур

Львовский национальный университет имени И. Франко
mykola_schur@ukr.net

Статья основана на результатах конкретно-социологического исследования информационного пространства города Львова. Рассматривают взаимосвязь между распределением жителей города на основании выбора родного языка и важными категориями, характеризующими социокультурную обстановку. Также значительное внимание уделено анализу зависимостей основных факторов выбора национальной идентичности, конфессиональной принадлежности и уровня образования львовян от языковой дифференциации.

Ключевые слова: языковая обстановка, родной язык, национальная идентичность.

Стаття надійшла до редколегії 15.02.2009 р.

Прийнята до друку 20.04.2009 р.